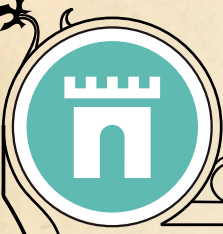
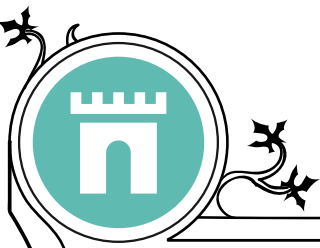

DE HALLEPOORT

Pedagogisch dossier

De groei van de stad

Dankzij archeologische opgravingen en geschiedkundig onderzoek is de geschiedenis van de stad Brussel geen onontgonnen terrein meer.

In de eerste periode, een plattelandsomgeving

Rond het jaar 1000 bestaat de stad Brussel nog niet. Enkele gehuchten en kleine nederzettingen liggen verspreid tussen velden en weiden. In de vallei stroomt de Zenne, een rivier met aan zijn oever een kleine haven. Elke dag meren boten aan met goederen die naar de Noordzee worden vervoerd. Deze handel trekt ambachtslui en handelaars aan die zich zullen vestigen in het havenkwartier. Vanaf nu zal het inwonersaantal gestaag stijgen en de kleine dorpen worden groter om uiteindelijk samen te smelten. Een heuse stad lijkt geboren: Brussel.

Brussel wordt een stad (kaart 1)

De macht van deze jonge stad trekt de aandacht van de graven van Leuven die heersen over het grondgebied waar Brussel deel van uitmaakt. Rond 1100 bouwen zij een kasteel op een van de heuvels van de stad. Door zich te vestigen op een hoger gelegen terrein vermijden zij de drukte van de haven en de markten. Ook mogelijk overstromingsgevaar wordt zo ingedijkt.

De graven laten op een andere heuvel tevens een kerk bouwen. Dit gebouw zal een van de belangrijkste bouwwerken worden van Brussel, de toekomstige kathedraal van St. Michiel en St. Goedele.

Brussel in de tijd van de eerste stadsomwalling (kaart 2)

Dankzij de aanwezigheid van de graven van Leuven en de bloeiende handel zal de stad zich spoedig ontplooiën. Na 1200 wordt een stenen omwalling opgetrokken om de stad te verdedigen. Brussel krijgt zo een rijk en machtig uiterlijk en groeit in aanzien.

Van deze muren, de eerste omwalling genoemd, blijven vandaag nog zichtbare archeologische getuigenissen in het centrum van de stad: de Zwarte toren (achter de St. Kathelijnekerk), de Anneessenstoren (op de Keizerlaan aan het einde van de Hoogstraat), de Plebaantoren (in de Wildewoudstraat achter de St. Goedelekathedraal) en de Villerstoren (in de Villerstraat).

Brussel in de tijd van de tweede omwalling (kaart 3)

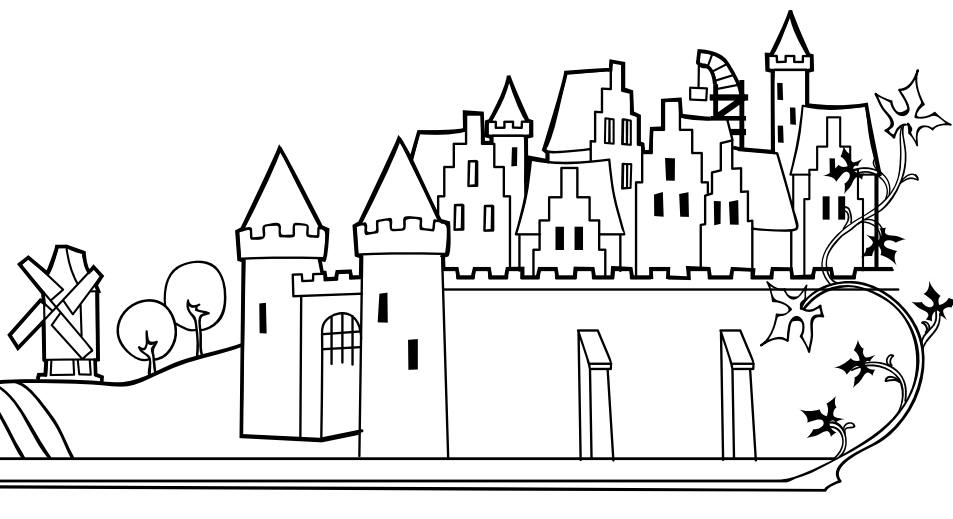
De Hallepoort is de enige belangrijke archeologische getuigenis van de tweede omwalling van Brussel.

Ongeveer een eeuw na de bouw van de eerste omwalling blijkt de rijke handelaarstad, ingesloten tussen zijn muren, niet meer groot genoeg om zijn inwoners te huisvesten. Vele burgers wonen buiten de omwalling en in een dus niet beschermde zone. Rond 1350 beslist men dan ook om een tweede omwalling te bouwen, gemaakt uit natuursteen en baksteen, die hoger, langer en vooral doeltuiger moet zijn. Verschillende torens geven versterking aan deze beschermingswal. Zeven hoge toegangspoorten met doorgang geven de mogelijkheid de stad binnen of buiten te gaan. Elk van de poorten krijgt een naam: Naamse poort, Schaarbeekse poort, Lakense poort, Vlaamse poort, Anderlechtse poort en tot slot onze Hallepoort. Binnen de muren van deze tweede omwalling bevinden zich niet alleen straten en woningen, maar ook velden en weidegronden.

Brussel in de tijd van de aanleg van de grote lanen (kaart 4)

Tijdens de 18de eeuw woeden er geen oorlogen meer tussen de rivaliserende steden. De Brusselse omwalling heeft geen defensief nut meer en men besluit vanaf 1782 om ze af te breken. De stad wordt zo gemoderniseerd en kan zich openen naar de buitenwereld.

Op de plaats van de gesloopte vestingmuren verschijnen grote lanen. Vandaag bestaan zij nog steeds en dragen de naam "kleine gordel" omdat ze de stad omgorden zoals voorheen de omwalling. Elke dag komen er duizenden auto's langs.

Wie heeft de macht in Brussel?

Het huwelijk van Jan I, hertog van Brabant met Margaretha, dochter van de graaf van Vlaanderen in 1273. (Algemeen Rijksarchief, Brussel)

Rond het jaar 1000 bestond vanzelfsprekend België nog niet, maar op haar grondgebied bevonden zich een aantal grote gebieden die beheerd en geregeerd werden door machtige mannen die 'heren' of 'prinsen' werden genoemd. Zij zijn rijk en vermogend en oefenen hun macht uit op hun land en de mensen die er wonen.

Het staat vast dat rond het jaar 1000 de machtige graaf van Leuven, die heerst over het graafschap Leuven, zich ook Brussel toe-eigent. Brussel maakt dus deel uit van zijn territorium. Nauwelijks tweehonderd jaar later vergroten de graven van

Leuven hun domein en staan aan het hoofd van heel Brabant. Zij dragen vanaf dan de prestigieuze titel van hertogen van Brabant en Brussel maakt dus deel uit van dit grote hertogdom.

Vanaf de jaren 1200 maakt Brussel zich meer en meer los van het hertogdom Brabant. Ze begint haar eigen wetten te maken. De inwoners worden zo bevrijd van de voogdij van de hertog die niet meer zijn macht kan laten gelden over de stad. Maar helemaal uitgeschakeld is hij niet! Hij blijft een man met veel invloed die soms nog belangrijke en doortastende maatregelen treft.

Zo laat in 1356 de hertog van Brabant, Wenceslas, de tweede omwalling bouwen rond Brussel. Maar één keer die beslissing genomen, is het aan de stad Brussel om de bouwwerf te organiseren en te betalen.

Jan I, hertog van Brabant met zijn troepen op het slagveld. (Koninklijke Bibliotheek van België)

BRUSSEL

De ambachten

Tijdens de middeleeuwen is iedereen die werkt lid van een ambachtsvereniging of een gilde. Dit is een groep waartoe zij behoren naargelang het beroep dat zij uitoefenen. En al de leden van deze groep, dit ambacht of dit gilde, ondersteunen elkaar wederzijds. Men is altijd sterker in groep dan alleen...

De bakkers bijvoorbeeld, maken deel uit van de vereniging of van het gilde van de bakkers. Regelmatig komen de oversten (ook wel de meesters genoemd) van de bakkers bijeen om beslissingen te nemen voor het gilde (over de prijs van het brood bijvoorbeeld). Zij kunnen ook hun leden ondersteunen wanneer zij ziek zijn of gepensioneerd zijn. Zij organiseren ook het jaarlijkse feest van het gilde.

De gilden zijn heel belangrijk in het dagelijkse leven. Zij die niet behoren tot een beroepsvereniging leven echt aan de zijkant van de maatschappij. De gilden hebben ook zeggingsmacht over het beheer van de stad. Zo zijn zij ook gedeeltelijk verantwoordelijk voor het openen en sluiten van de stadspoorten. Elke poort heeft dan ook twee sloten en het beroepsgilde is verantwoordelijk voor één van de sleutels.

Twee verenigingen in het bijzonder zijn verantwoordelijk om de stad en zijn omwalling te verdedigen: de boogschutters en de kruisboogschutters. Zij verzekeren de wacht op het gangpad hoog op de omwallingmuren. Maar indien er echt oorlog dreigt zijn alle gilden en ambachten opgeroepen om vanaf de vestingmuren de stad te verdedigen.

Op de Grote Markt van Brussel kan je nog altijd de oude woningen bewonderen waar deze beroepsverenigingen vergaderden. Zo vind je er bijvoorbeeld het huis van de bakkers, de brouwers of het huis van de boogschutters.

Om zijn beroep te mogen uitoefenen, moet de schrijnwerker behoren tot de gilde van de schrijnwerkers.

Rond 1500. (Parijs, École nationale des Beaux-Arts)

DE HALLEPOORT

Haar geschiedenis

De eerste steen van de Hallepoort werd gelegd omstreeks 1360. De bouw zal meer dan 20 jaar in beslag nemen. Zoals zijn zes zusterpoorten (Anderlecht, Vlaanderen, Laken, Schaarbeek, Leuven en Namen) laat de Hallepoort toe dat de bevolking zich binnen en buiten de stad kan verplaatsen. Er bevindt zich dan ook een doorgang in het midden van de poort zodat mensen en dieren en karren vrij verkeer krijgen.

Net zoals de andere poorten van de stad, was de Hallepoort een groot gebouw opgetrokken in steen. In de periode van zijn opbouw bestonden er natuurlijk nog geen kantoorgebouwen en appartementsblokken. De meeste huizen zijn niet hoger dan een of twee verdiepen en opgetrokken in hout en leem.

In de jaren 1300 zijn zelfs de huizen van de Grote Markt nog opgetrokken in hout!

Slechts enkele gebouwen, zoals kerken en de residenties van de rijken zijn in steen gebouwd (dergelijke huizen worden dan ook *steen* genoemd). Vroeger moet de Hallepoort temidden van velden en een bosrijke omgeving dan ook een machtige indruk nagelaten hebben, zowel voor de reizigers die toestroomden als voor de Brusselaars.

In het begin van de jaren 1800 wordt de omwalling van Brussel gesloopt. In de plaats komen er de grote lanen die de stad omgorden. De Hallepoort wordt dan een gevangenis. De Stad Brussel besluit dan ook haar te bewaren. Daarom staat ze er vandaag nog steeds, enige overblijvende getuige van de oude omwalling temidden van een brede laan. Maar gelukkig wordt ze niet langer als een gevangenis gebruikt!

Het platteland aan de rand van Brussel. In het midden van de afbeelding de Hallepoort die de toegang tot de stad mogelijk maakt. Rond 1575. (Koninklijke Bibliotheek van België)

De Hallepoort, gezien vanuit het platteland. Rond 1786. (Koninklijke Bibliotheek van België)

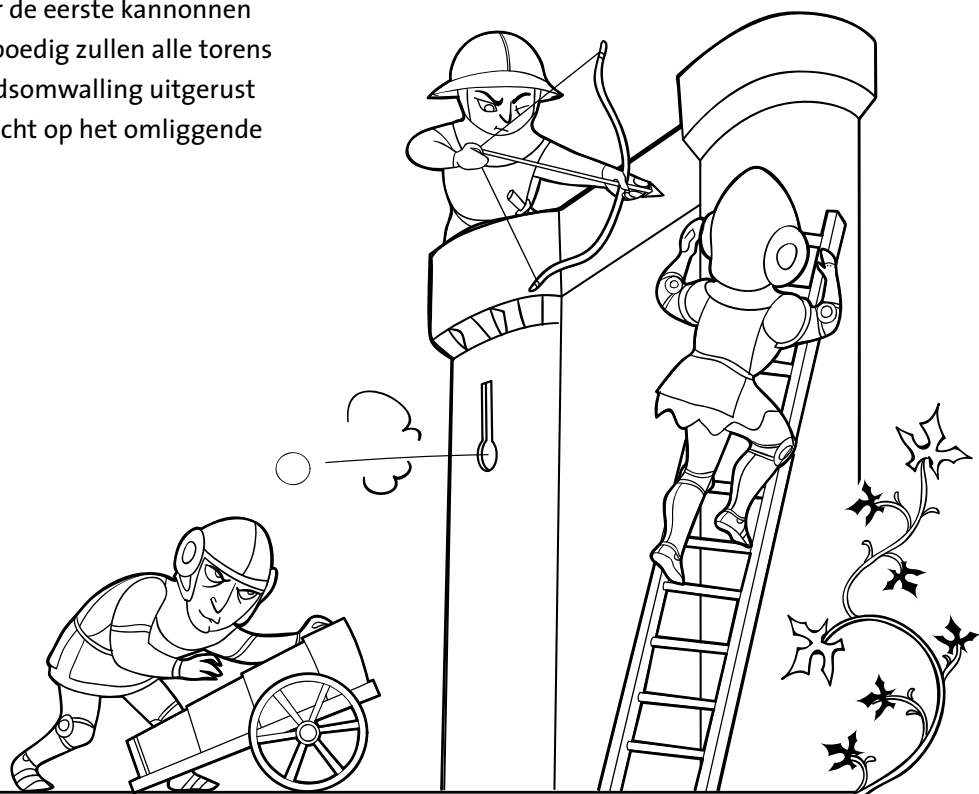
De Hallepoort, gezien vanuit de stad. Rond 1826. (Koninklijke Bibliotheek van België)

DE HALLEPOORT

De verdediging van de Hallepoort

Vroeger verzekerde de Hallepoort de verdediging van de stad. Zij moest dus oninneembaar zijn. Elke nacht werd de centrale doorgang gesloten door een ophaalbrug, het ijzeren hekken en een zware dubbele houten deur, net zoals bij een versterkt kasteel. Vanaf dan was het dus onmogelijk de stad binnen te gaan of te verlaten. De bezoekers die na het sluitingsuur toekwamen, moeten de nacht doorbrengen in kleine dorpsherbergen buiten de stadsmuren. Om mogelijk gevaar af te weren bespieden wachtposten op de kantelen de omgeving en blazen de trompet in geval van alarm. Ook andere mannen staan klaar achter de kantelen en richten hun kruisboog of boog en pijl in de richting van de centrale doorgang of naar de buitenomgeving.

De muren van de Hallepoort zijn drie meter dik. Zij zijn bestand tegen zware bolvormige kogels die gelanceerd worden door katapulten en door de eerste kannonnen die in die periode verschijnen. Spoedig zullen alle torens en poorten van de Brusselse stadsomwalling uitgerust worden met zware artillerie gericht op het omliggende platteland.

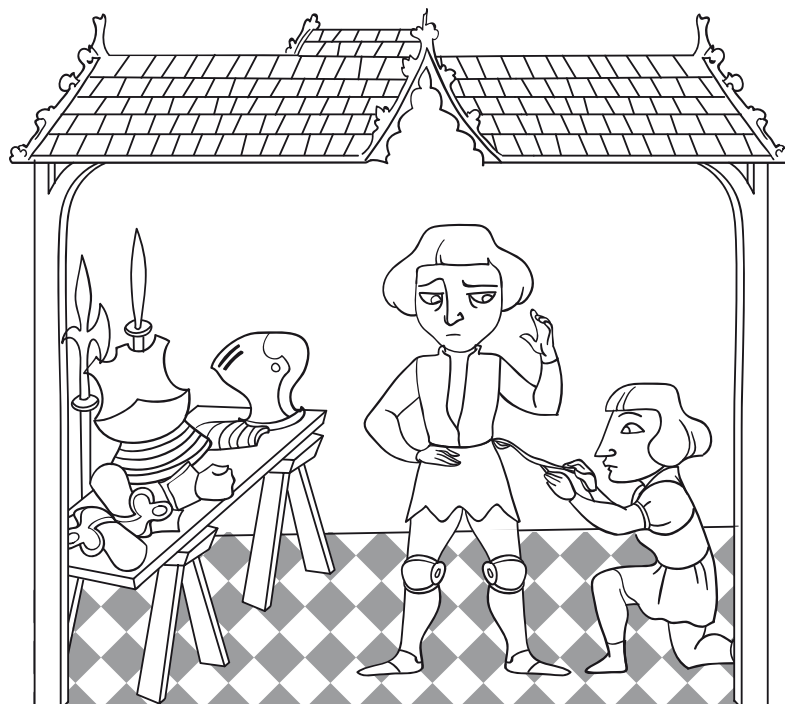
De wapenuitrusting

In de vroege middeleeuwen beschermden de soldaten zich met een maliënkolder.

Het houdt pijlen en andere projectielen, afgeschoten door boog en kruisboog, voldoende tegen. De maliënkolder houdt ook stand tegen zware slagen toegebracht door het zwaard. In de periode van de bouw van de Hallepoort wordt dit soort bescherming nog gebruikt, maar het lijkt minder nuttig dan voorheen.

Het beschermt niet meer tegen de meer gepunte en fijnere zwaarden. Daarom zullen de soldaten op sommige plaatsen het maliënvest verstevigen met metalen platen.

Het is maar in het begin van de jaren 1400 dat het volledige harnas verschijnt. Het weegt gemiddeld 20 tot 25 kilo. Niet alle strijders dragen een volledig harnas van hoofd tot voeten. Slechts de rijken en machtigen kunnen een harnas op maat bestellen. Anderen kopen een bepaald element – om bij voorbeeld alleen de buik of de rug te beschermen – en dat vinden ze bij een smid of in een uitdraagwinkel.

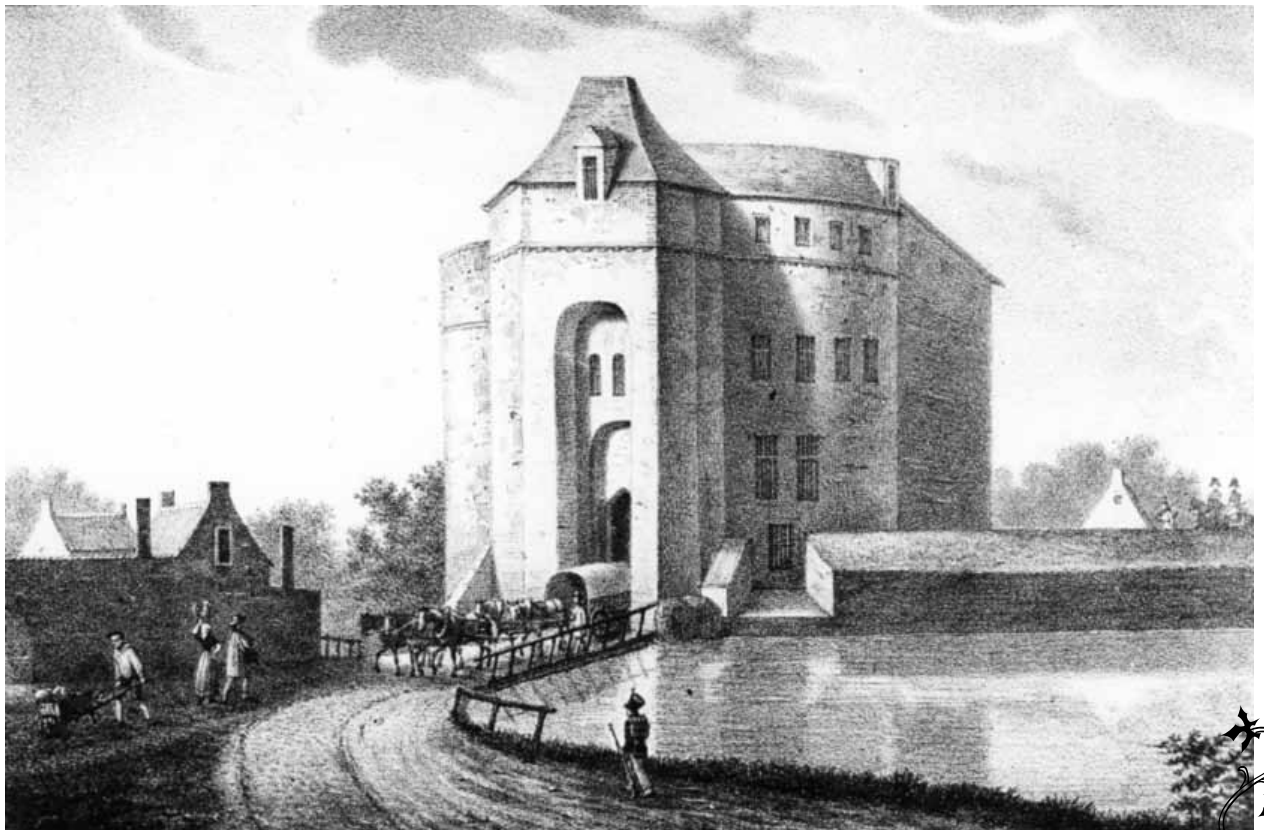

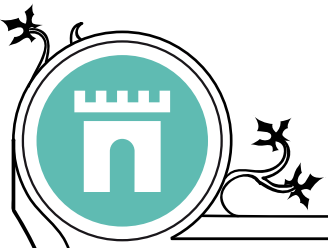
DE HALLEPOORT

De gevangenis

In tijden van vrede gebruikte de stad Brussel de poorten met haar grote zalen voor verschillende functies. Zo werd de Hallepoort een tijdje gebruikt als graanopslagplaats. Later als gebedsruimte en zelfs als gevangenis! Voor dit doel wordt de Hallepoort volledig heringericht en er worden in de grote ruimte cellen ondergebracht. Op het eerste verdiep, in de gotische zaal, bevinden zich de conciërgewoning, de keuken en de kapel. Op de andere verdiepen worden de cellen ingericht voor de gevangenen. Hun levensomstandigheden en de naam van sommigen vinden we terug in talrijke documenten uit die tijd. De Hallepoort blijft een gevangenis bijna 200 jaar lang, tot in 1824. Het is trouwens dankzij deze functie dat ze niet afgebroken werd tijdens de heraanleg van het stedelijke landschap toen vele poorten verdwenen (begin van de jaren 1800).

*Toen de Hallepoort een gevangenis werd, plaatste men tralies voor de ramen. Rond 1775.
(Koninklijke Bibliotheek van België)*

DE HALLEPOORT

Het museum

Ongeveer 160 jaar geleden werd de Hallepoort een museum, maar heel verschillend van wat we nu aanbieden. Toen waren de voorwerpen hier verspreid getoond: in uitstalramen, aan de muur gehangen en zelfs aan de zuilen vast gemaakt. Een echte grot van Ali Baba gevuld met schatten. Maar de publiekstrekkers waren de twee opgezette, met stro gevulde paarden. Bij leven behoorden zij toe aan de aartshertogen Albrecht en Isabella die in de jaren 1600 regeerden over een uitgestrekt grondgebied waartoe Brussel ook behoorde. Zij hielden zoveel van hun paarden dat deze bij hun dood opgezet werden. Vandaag staan zij opgesteld in een vitrine en het paard van Albrecht draagt zelfs een harnas. Dat van Isabella draagt er geen. Oorlogen en veldslagen zijn een mannenzaak!

Tot 1976 werden er wapens en wapenrustingen tentoongesteld in het museum van de Hallepoort. (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis)

Glossarium

Een **archeoloog** is een wetenschapper die de materiële getuigenissen van het verleden onderzoekt. Deze sporen worden heel vaak onder de grond gevonden. Nog bestaande gebouwen, zoals de Hallepoort, behoren ook tot zijn studieterrein.

Een **geschiedkundige** is een wetenschapper die de geschreven bronnen van het verleden onderzoekt, zoals oude administratieve documenten, oude boeken of perkamenten.

Een **nederzetting of gehucht** is een groep woningen in een landelijke omgeving die net te klein is om als een dorp te worden beschouwd.

Een **havenkwartier** is een wijk die grenst aan de haven, waar woningen, handelsplaatsen en marktpleinen bloeien, dank zij de bedrijvigheid aan de kade waar boten worden gelost en geladen.

Een **graaf**, tijdens de middeleeuwen, is een heer van adel die heerst over een groot gebied, graafschap genoemd.

Een **reliëf** is vaak een onderdeel van het lichaam van een heilige, bijvoorbeeld een tand of een stukje haar of een elleboogpijp. Zij wordt dan ook vaak bewaard en vereerd door gelovigen in een kerk of bedevaartsoord.

Een **omwalling** is de stenen of aarden wal of muur die zich omheen een kasteel of stad sluit.

Archeologische getuigenissen of overblijfselen zijn materiële sporen nagelaten door mensen uit het verleden.

Een **stadspoort** is een gebouw dat een doorgang verleent naar binnen of buiten de stadsmuren.

Een **kanaal** is een door mensen gebouwde waterloop die het mogelijk maakt dat goederen per boot gemakkelijker en sneller kunnen vervoerd worden.

Een **laan** is een brede straat, dikwijls omzoomd door bomen, die soms in de plaats is gebouwd waar ooit oude vestingmuren gestaan hebben.

Een **heer**, tijdens de middeleeuwen, is een machtige of invloedrijke man die over een klein gebied kan heersen.

Een **prins** is een vermogend en invloedrijk man die regeert over een uitgestrekt gebied, zoals een graafschap of hertogdom. Men noemt hem graaf als hij aan het hoofd staat van een graafschap. Men noemt hem hertog als hij heerst over een hertogdom.

Een **graafschap** is een groot gebied dat geregeerd wordt door een graaf.

Glossarium

Een **vazal** is een persoon die diensten verleent aan een heer. Hij moet hem bijstaan met raad en daad. In ruil moet de heer, ook wel leenheer genoemd, zijn vazal een stuk grond geven, hem beschermen tegen vijanden en hem rechtshulp verlenen.

Een **hertogdom** is een groot gebied dat door een Hertog word bestuurd.

Een **prinsbisdom** is een groot gebied dat door een prinsbisschop word bestuurd.

Een **ambachtsvereniging** of een **gilde**, is een vereniging van mensen die een zelfde beroep uitoefenen. Zij steunen elkaar en stellen een beroepsreglement op.

Een **boogschutter** munt uit in het boogschieten.

Een **kruisboogschutter** munt uit in het hanteren van de kruisboog.

Een **toortshouder** van de gilde is een lange stok die versierd is bovenaan met de voorstelling van de beschermheilige of patroon van het gilde en die eindigt in een brandende toorts. Bij feestelijke optochten of tijdens feesten van het gilde wordt hij meegedragen als symbool van deze ambachtsvereniging.

Een **haakschutter** munt uit in het schieten met de haakbus.

Een **haakbus** is een vuurwapen en de voorloper van het geweer.

Een **pleisterlaag** is een bouw materiaal dat bestaat uit leem en fijn gehakt stro. Zij wordt aangebracht op het houten geraamte van de huizen.

De **centrale doorgang** van een stadspoort laat toe dat mensen, dieren en karren de stad kunnen binnentrekken of verlaten.

De **torenwachter** is een soldaat die de wacht houdt boven op de open weergang van de poort. Bij gevaar buiten de stadsmuren of bijvoorbeeld bij brand binnen de stadsmuren blaast hij op de hoorn.

De **hoorn** is een blaasinstrument in metaal (koper of geelkoper). De hoorn heeft een trechtervormige boring en kan als de voorvader van de trompet beschouwd worden.

Een **schietgat** is een moordend kijkgat waarlangs pijlen worden afgeschoten.

Artillerie of geschut zijn wapens die voor de 15de eeuw vaak de vorm hebben van kanonskogels.

Een **maliënkolder** is een vest dat uit honderden kleine aan elkaar geregen metalen ringetjes bestaat en biedt bescherming tegen pijlen of andere projectielen.